

Жигмонт, як бачимо, не припускає можливості заборонити Русинам ставити церкву, коли вона була вже коли небудь перед тим, а й свою заяву наче б то уважає спеціальною ласкою (*libertas*) для міщан-латинників.

Король Жигмонт обіцяє дрогобицьким католикам, що ніколи не дозволить збудувати в Дрогобичі руської церкви, 21 квітня 1540 р.

Ne sinagoga rutenica in oppido aedificetur.

Sigismundus, Dei gratia, rex Poloniae, magnus dux Lithwaniae, Russiae, Prussiae ac Masouiae etc. dominus et haeres.

Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, quia oppidani nostri drohobicenses, metuentes, ne homines rittus rutenici, illud oppidum incolentes, sinagogam ibidem extruerent seu aedificarent, supplicarunt nobis, ne praefatis Rutenis aedificandi ipsam synagogam potestatem faceremus, allegando nunquam antehac eam ipsam illic in ipso fuisse oppido. Quorum supplicationibus ut iustis benigne annuentes, ita quidem, si praefata synagoga in eodem oppido Drohobycz nunquam antehac fuit, illos circa ipsam libertatem et usum conservauimus et conseruamus, nec eisdem Rutenis aedificandam synagogam praedictam admittimus, insuper quo praesentes litteras ex cancellaria nostra extradi illic mandauimus, quibus in testimonium sigillum nostrum praesentibus est subappensum. Datum Cracoviae feria quarta proxima post dominicam Iubilate anno Domini millesimo quingentesimo quadragesimo, regni vero nostri trigesimo quarto. Relatio Magnifici Pauli de Volia r. P. cancellarij, burgrabij crac. et capitanei gostinen. Paulus de Volia cancellarius scit.

М. Грушевський.

Причинки до історії Галичини в XVIII віці.

Кожному, хто займав ся історією нашого краю, а особливо історією селянства, відомо, як тяжко а нераз і зовсім неможливо роздобути подробиці місцевого громадського життя давніших літ. Судові, скарбові та політичні архіви у нас доси щільно замкнені і приступні хіба для осіб урядових; те, що доси опубліковано — едикти, закони та деякі розпорядження — звичайно стилізоване дуже загально і не може вважати ся першорядним історичним

материялом. Приватні акти і документи (нпр. селянські процесові акти, судові оречення, тестаменти і т. и.) не позбирані і не визискані і на наших очах нераз пропадають та нищать ся. Людова пам'ять про події з перед 1848 р. дуже непевна і хитка і може бути хиба помічною ілюстрацією для документального материялу. Тільки деєь колись припадком знаходжені в приватних руках акти і документи можуть кинути яснійше сьвітло на минувшину нашого краю.

Бажаючи зробити „Записки“ між иньшим архівом для таких материялів і друкуючи в них від самого початку причинки до нашої новійшої історії, ми бажали би звернути отсим увагу нашої громади на одну доси майже зовсім не визискану категорію жерел, а власне на тзв. Gestions-Protokolle або книги для вписування універсалів, едиктів і розпоряджень властей сьвітських і духовних, які давнійше обов'язані були провадити парохі і зверхности домінікальні. В тих книгах обік материялу звісного вже з відки инде (друкованих патентів, законів і куренд) вписувано також розпорядження місцевих властей, старостів циркулових, деканів і т. и., рисописи військових і иньших утікачів, звістки про розбої і розбійників, про засуди злочинців, про кари накладані на поодиноких дідичів за утискане підданих, про похвали і відзнаки для духовних за закладане і ведене шкіл, про різні місцеві народні звичаї, повірки, потреби і т. и. Одним словом, в тих записах ми маємо невизисканий доси багатий материял для нашої історії в широкім значіню сего слова. Бажаючи розпочати працю над визисканнем сего жерела ми публікуємо тут виписки з протоколів захованих у парохіяльній канцелярії в Довгополі пів. Косівського. Записи, заховані тут, обіймають три томи in folio і сягають від 4 мая 1778 до 1875 року. Ми обмежуємо ся на разі на тій частині першого тому, що належить до XVIII віку.

I.

Титул першого тому: *Xięga czyli wpisy u zapisy rozrządzeń monarchicznych, także najwyższego gubernium jakoteż i innych urzędów do publikowania wypadających, przy cerkwi Dolhopolskiej, zaczynająca się 4 may 1778 anno.* Книга розпочинає ся виписаним in continuo листом пастирським єпископа Льва Шептицького (по польськи), котрим він наказує парохам між иньшим:

1. Публікувати парохіянам по богослуженю в церкві всякі розпорядження властей і вияснювати їх „do zrozumienia własnym językiem“.

2. Не давати шлюбів воякам зі своїми парафіянками без писемного дозволу військової коменди.

3. Не виїжджати духовним за границю без дозволу.

6. Не переховувати військових дезертерів „jako zdrajców y krzywoprzysięzców pod żadnym pretekstem, nawet miłosierdzia, żeby nie byli śmiercią karani“, але доносити про них „sekretnie“ до громадської зверхности.

7. Zakazano pod karą 1000 czerw. zł., aby nikt dzieci żydowskich dla ochrzczenia przeciw woli ich rodziców y opiekunów chwytąć y chrzcić nie ważył się.

9. Aby nikt z duchownych, świeckich y zakonnych o wszelakich wyrokach y rozporządzeniach, z najwyższego rozkazu ogłoszonych, uszczypliwie mówić, krytykować y powadze ich jakokolwiek uwłaczać nie ważył się, ale jako wierny poddany każdy bez najmniejszego szemrania wiernie owym posłuszeństwa zachował.

12. Że wielu własny obrządek, w którym zrodzeni y wychowani, wzgardziwszy, do łacińskiego przychodzą, o tym Nayaśniejsza ck. A. Mość Pani nasza będąc uwiadomiona przez najwyższe Gallicyi gubernium swoje pod dat. 16 maja 1776 y 1 kwietnia 1777 roku łaskawie rozkazać raczyła dla zapobieżenia tym występkom, aby takowych, z jakich rodziców, z jakich przyczyn y od którego czasu odstąpili własnego obrządku y do innego przyszli, opisawszy do najw. guber. donosić. Więc WW. parochowie znając dobrze swoich parochianów, takowe opisanie rzetelne y dowodne uczynić y PP. dziekanom swoim podać, dziekani zaś zebrawszy y porządnie spisawszy do konsystorza dla podania nam oddać mają, żebyśmy sami o tem najw. gubernium zainformowali.

14. Kuny żelazne z dawnego zwyczaju przy drzwiach cerkiewnych czyli na innym mieyscu wiszące aby poodrywane y więcey używane nie były, iest zakazano.

Сей лист виданий був 17 падолиста 1777 р.

N. 2. Д. 17 січня 1778 р. видано у Львові друкований універсал пз. „Porządne privativum“ з підписом гр. Ауерсперга про скасоване вільної торгівлі тютюном і табакою і заведене на них державної монополії.

N. 3. Д. 12 лютого Л. Шептицький оповіщує смерть київського митрополіта Феліціяна Пилипа Володковича.

N. 4. Лист Щептицького з Варшави з д. 22 жовтня 1778 (друкований), котрим „surowo nakazano iest, aby we wszystkim stosować się do woli najw. rządów przez poddanie się nayzupełniejsze wszelkim najw. rozkazom, choć by się te nie tylko substancyi, ale y samym

особом przykre zdawały, a tym samym zgadzać się z wolą Boską, która się przez rządzących wykonywa.

N. 5. Друкованим універсалом з 27 мая 1779 адміністратори гр. к. львівської дієцезії Андрій Липницький, Петро Білянський і Михайло Радевич оповіщують про смерть еп. Льва Шептицького, що вмер 13 мая 1779 у Радомишлі.

N. 6. Д. 10 січня 1780 адміністратор дієц. А. Липницький наказує, „aby każdy paroch w każdą niedzielę у święto wielkiego postu lud swoy parochialny pacierzy z katechyzmem przykładnie nauczał у służbę Bożą nigdy nieopustnie miał.

N. 7. Номінат єпископ Білянський листом з 25 мая оголошує смерть Андрія Млодзевського еп. познанського і Яцка Огородзкого секретаря кор., за których dusze po jednej służbie Bożej за każdego z osobna у przez два miesiące po 3 pacierze z ludem odmawiać jest nakazano.

N. 8. Той сам еп. друков. листом з 18 липця оголошує смерть Йоанни Ястшембської стольничихи гал. і наказує парохам відправити за неї по одній службі Б. і 4 неділі відмовляти з народом молитви.

N. 9. Той сам листом з 19 жовтня оголошує смерть Вацлава Сераковського, лат. архієпископа львівського і наказує відправити за него 3 служби і молитви оден місяць.

N. 10. Той сам листом з 26 падол. оголошує смерть Матвія Борженцького підстолія вел. кор. і наказує, „aby nabożeństwo według ochoty у własney woli за tegoż duszę odprawiać“.

N. 11. Той сам друкованим універсалом з 8 грудня оголошує смерть цїсарєвої Марії Тереси, що вмерла 29 падол. 1779.

N. 12. Листом номіната-еп. Білянського з 16 лютого 1781 оголошено наказ, „aby parochowie, gdzie się ten szkodliwy zabobonny zwyczajу практикує, że z umarłych на jaką chorobę zaraźliwą, albo jeszcze chorujących ludzi zwykło pospolstwo dawać ubogim szmaty у odzieży, czasem dla większej zasługi przed Panem Bogiem, а czasem для интересу, mniemając, że за tą jałmużną poydzie choroba, usilnie starali się wykorzenić.

N. 13. Білянський друков. листом з 20 липця 1781 оголошує смерть Єви з Каньовських Потоцкої і наказує за її душу „memento przez miesiąc przy Mszach św. у pacierze z ludem odmawiać“.

N. 14. Універсалом о. Волкановича, канцлера галицького з 8 вересня 1781 наказано парохам навчати людей, „aby w powitaniu те najpierwsze mówili słowa: „Слава Іисусу Христу“, а odpowiadali „и во вѣки аминь“, który to chwalebny zwyczaj już dawno на Podolu, Po-bereżu у Ukrainie praktykowany aby і tu był wкорzeniony“.

N. 15. Білянський листом з 28 падол. 1781 доносить про своє посвячене і інсталяцію на львівського єпископа, dokonану митрополітом Яном Сморжевським д. 20 вересня 1781 р.

N. 16. Pod dat. we Lwowie 5 kwietnia a intymacyą 18 julii 1782 uniwersałem drukowanym Nayj. monarcha Józef II jarzmo niewolniczey niewoli z poddanych zrzuca, gdy 1-mo kunicznego biorąc żonę z obcego państwa, płacić nie każe; 2-do z pod jednego państwa pod drugie zapłaciwszy tylko długi y wziowszy testynionium z dworu na mieszkanie wolno przechodzić pozwala; 3-io poddany rzemiosł y kasztów [sic! зам. kunsztów = Künste] uczyć się zatem y bez listu uwalniającego gdzie chcieć iść mają wolność; 4-to służb sierocińskich odąd odbywać nie są obowiązani; 5-to sierota po rodzicach od dworu karmiony y utrzymywany dorosłszy 3 lata odsłużyć powinien; 6-to sistema urbarialne czyli uregulowanie powinności y opłat poddanych wyjść mające wkrótce deklaruie. Ten uniwersał 20 julii 1782 a. w cerkwi po nabożeństwie ludowi iest publikowany, na co świadkowie podpisują się.

N. 17. Листом єпископським з 15 червня 1782 оголошено „іж ојсѣм Jackowi Szymańskiemu y Dominikowi Wyszyńskiemu zakonu św. Dominika za kazania we Lwowie predykowane, dążące ku lekceważeniu Nayw. zwierzchnosci, od urzędu kaznodziejskiego y preeminencyi zakonney odsądzonym na zawsze in spiritualibus zabrania.

N. 18. Декрет губерніяльний з д. 21 грудня 1781, друкований „powtórnie o Bulli Unigenitus zalecenie czyni, aby iey ani utrzymywać, ani impugnować [sic! зам. impugnować, втовкмачувати], ani o niey mówić, traktować, dysputować, pisać nie tylko duchownym ale y świeckim osobom w kordonie cesarskim nie wolno było. Wyimuje jednak z tego prawa za granicą drukowane xiążky, któreby o tym pisali“.

N. 19. Pod dat. 22 junii a intymacyą 22 julii 1782 r. Na mocy dyspozycyi Nayw. gubernium dd. 5 lipca 1781 y 15 lutego br. JW. Pasterz uniwersałem swoim gorliwie napomina całe duchowieństwo in cura animarum będące, aby podczas kazań y katechizmow słów wątpliwych, podchwytliwych, dwojako się rozumieć mogących przeciw Nayw. rządóm nie używali, zkąd postanawia:

1-mo kaznodzieje zakonni kazania napisane superiorom swoim do przeczytania y podpisu zawsze podawać mają;

2-do superiorowie y rektorowie klasztorów na to baczność mieć będą, aby professorowie szkół y kaznodzieje zgodnie z prawami najwyższymi w postępowaniu swojego urzędu zgadzali się;

3-io świeccy też parochi curati gdy kazać chcieć będą, na piśmie to wprzód mieć powinni dla pokazania w czasie gdy by tego była potrzeba.

N. 20. Цк. камеральна канцелярія в Станіславові розпорядженем з д. 15 падол. 1782 р. публікує цісарський декрет з д. 8 падол. того р. „względem fur transportowania soli, które naybardziej Gallicyanom pozwalane byćdż mają“. Цісар велить :

1-mo aby żydzi do tych nie zgoła nie wchodzili i nie interesowali się ;

2-do aby podwodnikom cesarskiey monety pieniądźmi y bez żadnego pokrzywdenia плаcono ;

3-io плаца tym furom, które na banie wychodzą, aby zosobna była, to jest aż na tamto mieysce, gdzie się solne склади знаyдуя, powracając zaś nazad podwodnicy nie są w pierwszej заплаце obowiązани іаких rzeczy wieść y не повинни быдź карани цieleśnie за якое przez них пошкродzenie uczynione, tylko nadgrodzić повинни за то ;

4-to wszelka satysfakcja tak dawniey jako y od tychczas przez kogokolwiek y jakimkolwiek sposobem pokrzywdzonym furmanom aby zupełna w urzędach cyrkularnych była nakazano, bo wszystko tak po cerkwiach jako y w kościoлах dla наупрѣдшего каждого уwiadомienia publikowano быдź повинно.

N. 21. Універсал Білянського з 10 марта 1783 оголошує скиненє з уряду чотирьох черців з монастиря св. Трійці у Львові, Олександра і Кароля, Криштофа і Урбана, за порозумінє з заграничними монастирями, за затаєнє монастирських капіталів при фасії податковій, за висланє неоподаткованих сум за границу, за підписанє фальшивих фасій і за переписуванє та розповсюджуванє „niejakich pism, rozrządzenia Nayw. Mayestatu ciężko obrażających“.

N. 22. Листом Білянського з 1 цвітня 1783 заборонено духовним, особливо таким, що не мають сотрудників, „iako gdzieniektórzy zwykli po praźnikach y weselach włoczyć się y od swoiey parochij absentować się“.

N. 23. Лист Білянського з 2 цвітня 1783 повтарає приписи про цензуру проповідей, додаючи між иньшим : „Kaznodzieja w naukach swoich osobliwie do ludu prostego po wsiach y miasteczkach ma raczej głosu zwyczajney rozmowy, niżeli krasomowstwa używać“.

N. 24. Лист Білянського з 14 цвітня наказує купувати церковні книги Почаївські і иньші заграничні.

N. 25 Лист Білянського з 27 мая 1783 публікує цісарський декрет з 13 цвітня т. р., котрим засуджено о. Григорія, пріора конвенту Кармелітів Босих у Судовій Вишні „dla niegodziwego postępku z klerykiem Damazym Zbirczowskim w więzieniu zmarłym, kryminalną inkwizycją przez sąd szczególnie na to delegowanym wyprowadzić,

kaznodzieja tegoż konwentu O. Chryzostoma, który z boiaźni przeciwko przełożonemu o dobro zmarłego w więzieniu kleryka postarać się zaniedbał, diecezjalnym więzieniem 6-niedzielnym ukarać, sam zas manaster ze wszystkim znieść y całą substancją ad fundum religionis odebrać, zakonników ztamtąd do inszych klasztorów dla żywności tegoż zgromadzenia podzielić, nakoniec samego o to prowincyała upomnieć rezolwował, że tenże konwent pomieniony bez należytey wizyty w tak podupadłej zostawił karności, a nie większego około tego mizernego kleryka dołożył starania“.

N. 26. Лист Білянського з 26 мая публікує гuberнiальне розпорядженє з 21 марта і 15 цвітня 1783: „Gdy z uczynioney po klasztorach oo. Kapucynów w Austrii indagacyi znalezione zostało już dawno zakazane więzienie, w których szaleni zakonnicy zamknieni byli, przeto mocą dekretu nadw. z 3-go nin. mies. dla uchilenia przełożonym wszelkiey przyczyny zakonnych braciey swoich pod pokrywko szaleństwa z iednego przesladowania powodu przez czas dłuższy w klasztorach swoich więzienia“ наказав цісар віддавати божевільних монахів до Боніфратрів.

N. 27. Циркулярний комісар зі Станіслава Ташевський розсилає розпорядженє (чиє?) з 2 мая 1783, „aby dziekani ritus graeci swoim w dekanacie parochom zakazali, aby ludzi zdolnych na żołnierzów do swoich cerkwi za spiewaków nie przyjmowali“.

N. 28. Економічна канцелярія кутська д. 25 вересня забороняє парохам в кутській маестности, „aby, iako się praktykowało, odtąd parochowie u swoich parochian za służby, krzsty, pogrzeby — konie, woły, krowy, owce brać poprzestali, aby od ubogich mało barzo, a zas z lepiej mającemi się po sumiennemu umawiali y to w przytomności attamana lub przysiężnego, y tych accydensow co miesiąca za czas od 1-go 7-bris report do kancellaryi kutskiej parochowie podawać powinni“.

N. 29. Економічна канцелярія кутська д. 25 вересня наказує, „aby żydów ubogich, ktorzy to szczególnie po wsiach handel prowadząc oszukaństwem żyją, attamani y przysiężni tych precz wypędzali, a zwłaszcza gdy gwałtem lub kryjomo chcieli by handel prowadzić, od takowych po zł. pol. 4 brać y te pieniądze do rejestru zapisać, ktore na pomoc gromady w suchej racie obrocone bydź powinny, co serio rozkazano“.

N. 30. Лист Білянського з 7 серпня 1783 велить молили ся за душу Станіслава кн. Любомірського, маршалка в. кор. польського, що вмер 11 липня в своїх добрах у Ланцуті.

Н. 31. Лист Білянського з 6 мая 1783 оповіщує про покаранє пріора Домініканів о. Яна Сегнярського за те, що 2000 монастирських грошей льокував не в публичній касі, але на приватних добрах; його за те на 3 роки відсуджено від усяких монаших урядів.

Н. 32. Так само покараний пріор перемиського домініканського монастиря о. Вінкентій Горальський за те, що 1782 р. визичив пані Ясеньській 4000 злп. монастирських грошей.

Н. 33. Надв. декретом з 19 грудня 1783 наказано, аби в часі хмар і громів не дзвонити.

Н. 34. Так само як під 31 покарано 26 марта 1784 о. Рафала Бонковского, гвардияна Францішканів на Кальварії за визиченє 3000 злп.

Н. 35. Так само покараний 14 червня о. Людвік Квятковский, пріор домініканський Борецький за самовільне виданє 700 злп. з монастирських фондів.

Н. 36. Надв. декретом з 30 мая 1784 наказано, aby grekokatolicy plebani swoich synów do łacińskich gimnazjów oddawali, po których skończonych mają mieć nadzieie, że zapewnie do generalnych seminariów przyjęte będą.

Н. 37. Найв. декретом з 30 вересня 1784 наказано, aby przy kaźdey parochyi y mieyscowey kapellanii ieszcze iedna osoba koniecznie y nieodbycie znaydowała się dla ćwiczenia dzieci przez nauczanie katechizmów y duchownych nauk iakoteż obyczajów doskonałości tak długo, dopuki ćwiczący się zupełnie doskonałemi nie będą y świadectwem na to przyozdobionemi nie zostaną“.

Н. 38. Універсалом з 9 вересня наказано, że gospodarze, którzyby żarna w domach swoich dla ręчного mlewa trzymali, zлp. 1 swoiey dworskiej zwierzchności płacić od tego powinni, a sąsiadów do swoich żarn przyjmować nie jest wolno, tylko dla siebie używać.

Н. 39. Друкований циркуляр з 9 грудня: котрий господар защепить 100 штук овочевих дерев, дістане срібний медаль.

Н. 40. Найwyżшему шкіл дозорcy x. kanonikowi Hofmanowi zlecenie dane plebanów w tutęjszych królestwach nauczyć, co się do katechizowania y dozoru nauk шкіл parafialnych wiedzieć będzie należało; przeto plebani dla nauczania się y poięcia sposobu za uwia-domieniem stawić się będą obowiązani.

Н. 41. Цісар заборонює голосити проповіді над помершими, а також похвальні мови в часі іменин, в грудні 1785.

Н. 42. Ціс. декретом з 9 падол. 1785 увільнено дітей руських парохів від плачення шкільних такс. Се було доповненє до декрету ціс. з д. 9 жовтня 1785, котрим на просьбу галицьких станів знесено загальом шкільні оплати в Галичині.

N. 43. Найв. декрет 31 жовтня 1785: 1) хто переховує волоцюг, має бути караний „nieodpuszczenie na worku lub na ciełe“; 2) tak zwani Cyganie nawet za użyciem potrzebnych przynagających do osiadanania przymuszań sprzeciwiający się po za kraj wysłani bydź mają, y to nazwisko Cygani za zniesione uznaje się. We Lwowie 17 listop. 1785 r. До того додав губернатор Бріїдо розпоряджене з 24 падол. т. р., котрим на кожду зверхність, що передержувала б Циган, наложив кару 1 червінця від голови.

N. 44. Обіжник економічної канцелярії в Кутах з д. 4 падолиста 1786 стверджує, що „wychodzący stąd poddani za kordon z solą ze wszystką chodobą nazad nie powracają“ i уставляє формальности, яким має підлягати селянська торгівля сілю.

N. 45. Губ. наказ з 6 жовтня 1786 р. оповіщує, що цісар надав 60 ринських річної пенсії вдові по війті з Лібочкова в Мисленицькім окруаї, Саломеї Паліциній, котрої муж був застрілений дезертиром.

N. 46. Декан Онуфрій Чарнецкий потверджує, що 8 цвітня 1787 р. був у Довгополі на оглядинах і переглядав також сей протокол.

N. 47. Декад присилає пастирський лист єпископа, котрого зміст о. парох передає, ось якими словами: „Jw. Pasterz z szczególniey pobożności y troskliwości o dobro doczesne y wieczne powierzonego pastwie swojej ludu instynktem z nieba wzbudzony zbawienne uczynił zalecenie, aby każdy paroch każdej niedzieli y święta zaleciwszy ludziom parochialnym, aby na nieszpory schodzili się, w czasie nieszpórów przykłądnie nabożeństwo odprawiał błagając Boga o oddalenie nieurodzaju y głodu y prawie wszędzie grasujących chorób, ma zaś nabożeństwo prócz nieszpórów odprawiać się takowe: **акадїїстѣ ѿлїи Іїсѣ ѿлїи Бїѣи ѿлїи свїатителю Нїколаю, по молїтвѣхъ 5 разїи ѿче нашѣ, 5 разїи Бїѣ Дѣо и єдино вѣрѣю, по семѣ спасїи людіи твоїи Гдїи.** Ani wątpić, że się parochianie na takowe nieszporne nabożeństwo zgromadzać się będą, gdy się im w dokładnych terminach potrzeba takowego nabożeństwa dla ich że samych pożytku przeloży. A choc by najmniey zgromadziło się ludzi, y tedy WW. XX. parochowie przepisane tego nabożeństwa opuszczać nie powinni pod wielko karą y doniesieniem Jw. Pasterzowi, a to puty kontynuować, puki miłosierdzie Boskie wyż wzmiankowanych kar od nas nie oddali, to iest puki inne rozrządenie w tym nie nastąpi.

Надіючи ся генеральної візити єпископа по селах декан упоминає сьвященників, „abyście nayprzod po cerkiewnych ścianach malowane lub przybite obrazy wtorocho przyszewyia, piekła y czartów pozdzierali, one uprzątneli iako najmniey do religii prawdziwey stusuiące się

у szczery fanatyzm uczonych obrażający a prostych gorszący". Дано в Коссові д. 14 мая 1787. Щоби гаразд зрозуміти сей наказ, нагадаємо, що образи страшного суду мальовані були звичайно на теми апокрифічного „Хождения Богородиці по муках“ і мали пераз сцени досить драстичні. Німець Краттер у своїй книжці про Галичину при кінці XVIII в. ось як описує один такий образ: „Unter anderen grimassirenden Gemälden wies mir der Pfarr das Bild der Hölle, wo alle Arten von Peinen sinnlich vorgestellt waren. Was mir unter anderen abentheuerlichen Vorstellungen besonders auffiel, und wovon man sich nicht leicht etwas schamloseres vorstellen kann, war eine Weibsperson, die mit auseinander gespreiteten Füßen rein nackt dastand und von dem Teufel mit einer glühenden Kolbe in die Scham gestochen wurde. Die Mütter, wie mir nachgehends der Verwalter erzählte, führen ihre Töchter zu diesem Erbauungsbilde, um sie gegen die Sünde des sechsten Gebots, in quo, juxta theologos, non datur parvitas materiae, und gegen die fürchterliche Kolbe des Teufels zu warnen. Dieses reichhaltige Gemäld ist meistens der Stoff, über den der Pfarr predigt. Spricht er vom Diebstahl, so weist er auf den Müller hin, dem ein Mühlstein am Halse hängt, weil er Mehl gestohlen; zieht er über die Unkeuschheit los, so zeigt er dem schamhaften Frauenvolk die nackte Weibsperson und die glühende Kolbe; hat er mit der Trunkenheit zu thun, so zeigt er auf einen Sauffer, der in der Hölle das wieder von sich speien muss, was er auf der Erde zu viel zu sich genommen hat“. (Briefe über den itzgen Zustand von Galizien. Leipzig 1786, Bd. II, 5—6).

N. 48. Цісарським декретом з 13 вересня 1786 основано генеральну консисторію руського обряду, для всіх дієцезій одну, при львівській катедрі.

N. 49. Декан повідомляє парохів д. 14 вересня 1787, що один духовний „publicznego przeciw krajowy winowaycę dla tego utail, iż onego wydanie charakterowi kapłańskiemu rzeczą nieprzyzwoitą byćdź sądził“; із за сего цісар 1 мая т. р. розпорядив, що доносити на винуватих повинен кождий.

N. 50. Еп. Білянський наказує 18 вер. молити ся за душі померших Konstancyi z Bekerskich Rogalińskiey woiewodziny Inflackiey у Teresy з Pocięjów Humnickiey stolnikowey koronney“.

N. 51. Д. 9 жовтня декан наказує „niejakiego Mateusza Balińskiego, presbitera, diecezarza tuteyszego, z jawnym zgorszeniem y z niesławą duchownego stanu żyяcego, gdzie by się znajdował przytrzymać y do zwierzchności przystawić.

N. 52. Д. 5 жовтня декан наказує „fanatyczne y zabobonne nabożeństwo, które prawdziwemu nabożeństwu y duchowi chrześcijańskiemu sprzeciwia się, z rąk pospulstwa uchylić, y iezeli by te w książkach duchownych było, używania takowych książek zabronić, do czego wielkiey przezorności paroch używać powinien.

N. 53. Декан уділяє парохам розпоряджене з 13 падолиста, „aby wzmiankowanie wszystkich takowych odpustów, których by skutek nawet do dusz w czyściu zostających rozciągać się miał, ze wszystkich kalendarzy, директорыów, książek do modlenia y katechizmowych wymazać, i wszystkich w tym parochów zainformować, iż odpusty, które się tu dla ludzi nadaia, do dusz czyscowych rozciągać się nie mogą.

N. 54. Консистория д. 13 падол. 1787 наслідком губ. розпорядження в справі приносів на парастас (іж в церкві podczas mszy św. столек przed wielkim ołtarzem wystawiają, na którym masło, ser y jayca, gorzałkę y tymi podobne rzeczy parochianie dla parochów składaia) i в справі бабинців (іж плєć żeńska в церкві podczas nabożeństwa pod churem ściśniona niby z przymusu stoi y bliży до оłтарза przystępowаć nie ваży się) наказує: „Lubo zwyczaj до церкві носzenia chleба, масла, sera y tym podobных żywnости в обрząдку naszym dawny iest y до tych czas trwa nieprzerwanie y lubo niemалым był wsparciem dla naszego duchowieństwa, które potrzebną sustentacyą dostatecznie skąd inąd опатрzone nie iest; gdy iednak ten zwyczaj z okolicznостями наших czasów mniej zgadzać się здаie, zaradzaiąc z iedney strony wszelakiey в rzeczach święтых przyzwoitosti y przystоynости, а z drugiej strony запобiegaiąc, аżeбы przez zupełне tego звичаю знесеніе sustentacya парохов тем bardziej не змniejszyла się, наступяюцым способом умиарковать го постановились, то iest WW. парохowie mają оświadczyć swoim парафіаном, аżeбы то co добровольне з побожney интенци на парастас приносить y в церкві складаć звычайли были, оdtąd не до церкві, але до резиденци пароча носили, в церкві за́с сам tylko парастас звычайным обрząдkiem ма się одправляіć.

„Звичай нашего обрząдку, іж в церкві плєć niewieścia osobно од плєć (sic!) мє́skiej podczas nabożeństwa ставаць звычай, iest равне dawny iako y з siebie хвалебны, iednakже для уникнення в обрząдках церкiewных wszelkiego прzymusu“ парохи мають заявити народови, що й жінки можуть ставати ближе вівтаря.

N. 55. Розпорядженем з д. 27 падол. 1787 „zakazuje się до метрык chrztu zapisywać imienia oycа nieprawołożnego dziecięcia, choć by ten parochom y komotrom naywiadomszy był, chiba sam добровольне на то зezwolił y записать się казаł.

N. 56. Консистория розпор. з д. 7 марта 1788 наказує парохам що неділі і свята говорити проповіді і забороняє в урочисті свята їздити до інших парафій на празники, а своїх парафіян лишати без служби Божої.

N. 57. Циркуляр з 4 марта 1788 поновлює наказ носити до церкви хліб, масло, сир і т. и.

N. 58. Циркуляр генер. консисторії з 15 падол. 1787 „oznaumujący nieukontętownie nauw.^a gub., iż tak pospulstwo iako inne obywatele na pożytku, którzyby ich dzieci z pilnego do szkół chodzenia odnosić mogły, nie poznawaią się, a zatym większego przekonania i wspomnienia w tym potrzebuia, ściśle więc parochowie wszyscy obowiązują się, ażeby każdego roku przed zaczęciem szkół kazanie o pożytku nauk podług Nayw. przepisu miewali, y tam, gdzie żadnego katechety ustanowionego niema, ieszcze naukę religii podług przepisanych prawideł dwa razy na tydzień dawali, tudzież w owych mieyscach, gdzie się szkoły zayduia, każdego szkolnego dnia o godz. puł do ósmey lub iedynastey mszę studentską odprawiali, nadto każdy paroch w parafii swoiey konsygnacyą młodzieży do szkół normalnych sposobem „pleć męskiej“ tym końcem spíše y zwierzchności swoiey dworskiej poda, aby ci władzą iurydykcyi dworskiej do normalnych nauk napędzeni byli.

N. 59. Циркуляр з 26 вер. 1788 наказує священникам спонукувати селян, щоб посиляли дітей до шкіл і поновляє наказ з N. 58.

N. 60. Друкований пастирський лист з д. 3 падол. 1788 „o zniesieniu niektórych zabobonów“ — змісту його, що мав 15 точок, не подано.

N. 61. Старанем генер. консисторії губернії розпорядженням з дня 11 червня 1788 звільнила руське духовенство від давання форшпанів (підвод).

N. 62. Циркуляр від ставіславівського окр. уряду з 5 липця 1788 повідомляє, що о. Іловицький, грк. парох в Бережанськ. окр. за те, що не давав свого парубка взяти в рекрути і побив при тім сільського присяжного, львів. консисторією засуджений крім грошевої кари на 3-місячній реколекції з дводневним постом на хлібі і воді що тижня.

N. 63. Надв. декрет з 1 вер. 1788 наказує, що хто би відмовляв парубка здатного до війська або подавав йому спосіб до втеки, сам в разі здатности буде взятий до війська замість него, а коли ні, то буде прилюдно покараний на тілі.

N. 64. Розпор. з д. 21 жовтня консистория забороняє руським духовним хрестити дітей латинників крім випадків крайньої потреби.

N. 65. Розпор. консисторії з д. 5 жовтня 1789 констатує, що деякі християне служачи у Жидів не тільки не вміють христ. молитов

і не знають артикулів своєї віри, але також своїх свят не обходять, в неділі і свята працюють, а натомість сьвяткують разом з Жидами. Але є деякі християне, що навіть не служачи у Жидів сьвяткують жидівські свята.

N. 66. Декан Онуфрій Чарнецький візитував парафію д. 10 падол. 1789 р.

N. 67. Ordynacye kongregacyi dyecezyjalney z 2 maja 1790 nakazują w точці 2, щоб декани винуватих де в чому сьвященників не оскаржували перед циркулярними або иньшими урядами, але доносили до консисторії; в точці 5, „aby parochowie łagodnie, z miłością ku parochianom się mieli, wszelkich zaś przykrych wyrazów wśród ludu w każdej okoliczności się strzegli“.

N. 68. Візита декана О. Чарнецького з 14 жовтня 1790 р.

N. 69. Д. 14 грудня 1790. Doniesiono o wydrukowanem po rusku dziele Histori kościelney, każdemu do czytania bardzo potrzebny.

N. 70. Д. 28 грудня 1790 консистория висловлює похвалу о. Товарніцкому, деканови монастирському, і всему духовенству того деканату за вмілість і старанність в сповнюванню духовних обовязків.

N. 71. Д. 30 січня 1791 обіжник станісл. циркулу до духовенства обох обрядів публікує комунікат губернії з д. 30 грудня 1790, iż z nauczycielami po wsiach, którzy dla mizernego swego stanu sparcia koniecznie potrzebuia, podług nayw. rozp. z d. 20 czerwca r. z. postępować należy, a w tych miejscach, w których same gromady szkoły mieć sobie życzą i to przez pilne onych do szkoły wysyłanie okażą, dla nauczyciela, jeżeli innych dochodów niema, 25 złr. skarb płacić rocznie będzie. Przez ten fawor chce Jego Ces. Mość nie tylko nauczycielów zachęcić, aby uczyli, ale też każdemu z osobna parochowi zaleca się, aby o podobney szkoły założenie iak nayusilniejszego starania przykładal. Przed dekretem to furtive odprowadzający mają się z attestatami od gromady, parocha tudzież od dziekana o odebranie 25 ryńs. do dyrekcji stanisławowskiey szkolney normalney stawić. Andreas Zeizel, caes. reg. director.

N. 72. Д. 1 цвітня 1791 консистория наказує, щоб парохі не відчитували в церкві універсалів сьвітської власти, бо се належить до мандаторів; далі, щоб сьвященник візваний на неділю або свята до суду не ставив ся і не опускав богослуження; далі, щоб мандатори не сміли судити сьвященників; далі, щоб дідичі не викидували з ґрунтів і хат вдів з дітьми здатними до школи аві дяків, „którzy pożytecznymi kapłanom okazali się a przytem i ludowi, ucząc młodzież“.

N. 73. Д. 14 червня 1791 консистория оголошує цісарський наказ парохам, „aby młodzież każdego stanu i kondycyi do uczenia się w szko-

łach tak parafialnych iako i normalnych przyprowadzali, podczas nauk działwę do chodzenia do szkoły nakłaniali, alfabetu onych uczyli, o nauczycielów doskonałych starali się, którzy i z normalnych szkół pochodzili.

N. 74. Д. 20 жовтня декан о. Чарнецький візитував парафію.

N. 75. Д. 8 мая 1792 консистория констатує, że nie tylko parochianie, ale i sami po niektórych mieyscach parochowie dzieci swoich w artykułach wiary nie ćwiczą.

N. 76. Д. 26 цвѣтня 1792 губ. наказує, aby dziekani i parochowie iak najusilniey o założenie szkólek, utrzymanie onychże starali się, dając nauki, osobliwie na początku, gdy się zaczyna szkoła, o pożytku, który таż przynieść może.

N. 77. В р. 1793 цїсар надав Білянському титул ексцеленції і гідність дійсного тайного надв. совітника.

N. 78. Консистория повідомляє д. 1 січня 1794 про цїсарське вдоволенє за те, що складок на французьку війну зібрано в Галичині 5936 злр.

N. 79. Д. 1 січня 1794. Dekret pochwalny dostał proboszcz łaciński w Bóbrce, że sam swoim kosztem szkołę заłożył i nauczyciela do utrzymania oney nauczył, dla zachęcenia, aby i my o podobne dekreta przez. usilne szkół założenie starali się.

N. 80. Ян Август де Кореяда д. 11 жовтня 1794 поновлює наказ з N. 58.

N. 81. Білянський забороняє д. 24 грудня 1793 парохам кривдити парохіян за треби.

N. 82. Д. 4 мая 1794. W czasie kongregacyi dziekańskiej we Lwowie rozporządzono (між иньшим): aby parochowie na schadzkach prywatnych lub iakowych bądź dyskursach między sobo o terazniejszych różnych rewolucyach mowy nie mieli, aby przez takowe rozmowy mniej ostrożne do zley o sobie opinii nie dali przyczyny, iako доświadczenie nauczyło.

N. 83. Д. 7 вер. 1794 візита о. Чарнецького.

N. 84. Білянський на основі губ. розпор. з д. 10 падол. 1794 наказує парохам, aby każdy przynajmni raz w tydzień katechizm w szkole miał i żeby żaden diaków w szkołach normalnych uczonych bez zezwolenia gubernialnego nie odprawiał.

N. 85. Візита декана о. Чарнецького д. 7 жовтня 1796.

N. 86. Епископ Білянський пастирським листом д. 7 жовтня 1796 звиває духовенство до складок на війну з Французами і аргументує так: „Mili w Chrystusie bracia, przypomniycie sobie obfite monarchiczne łaski, których królestwo Galicyjskie, a mianowicie obrządek nasz do-

znaie, iako to : utrzymywanie nauczycielow, zafundowanie generalnego seminaryum, powiększenie funduszów parochialnych, uwolnienie od rocznych opłat itp.“.

N. 87. Мик. Скородинський, номінат епископ доносить циркуляром з д. 1 вер. 1798, що „z ogólnego doniesienia uczynionego Nayiasn. Monarsze od kraj. apelacyi sądow z kryminalnych inkwizycyi zakończonych w r. 1797 pokazało się w przeciągu iednego roku popełnionych 62 zaboystw, 4 samoboystw, 54 dziecioboystw, 8 podrzucenia dzieci, 3 stracenia płodu, 306 złodzieyow, 81 rozboynikow, 34 podpalaczów, 29 złodziejów bydła, 64 oszustów osądzonych“.

Посмертні згадки.

(А. Скальковський, Е. Кунік, В. Ястребов).

Українсько-руська наука понесла останніми місяцями знову кілька значних страт.

В Одесі в кінці грудня вмер на 91-ім році життя найстарший з українських істориків сучасних і минулих — Аполлон Скальковський; Волинець родом, правник по освіті, він служив в канцелярії губернатора Одеси, і там дістав з уряду поручення зайняти ся історією й археографією краю. Розбираючи місцеві архиви, зібрав він цікавий архивний материял з останніх двох століть і використав в численних працях по історії Новоросії й козачини XVIII в.; з них важнішими були: „Хронологическое обозрѣніе історіи Новороссійскаго края“, 1836—8, „Первое тридцатилѣтіе г. Одессы“, 1837, „Исторія Новой Сѣчи или послѣдняго Коша запорожскаго“, 1841, друге (у двоє побільшене) вид. 1844, 3 вид. 1885; „Наѣзды гайдамакъ на Зап. Украину“, 1845; найважнішим, досі цінним утвором лишила ся його Історія Нової Січи, завдяки використаним в ній недрукованим досі архивним материялам. Найбільш інтензивна діяльність небіжчика в сфері історії припадає на 30—40-і рр.; пізніше він став директором новоросійського статистичного бюро й віддав ся статистиці — результатом сих занять був „Опытъ статистическаго описанія Новороссійскаго края“, 1850 р. і далі. В 80-х і 90-х рр. він містить знову ряд дрібніших розвідок і материялів по історії XVIII в., головнo в Київській Старині